

DOI: [10.32702/2307-2156-2020.4.150](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.4.150)

УДК 351.21

*К. О. Чернокалова,
аспірант кафедри публічного управління та митного адміністрування,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0001-8667410X*

РОЛЬ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СТАНОВЛЕННІ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*K. Chernokalova
postgraduate student, Department of Public Administration and Customs Administration,
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine*

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS IN THE FORMATION AND FUNCTIONING OF CIVIL SOCIETY

Розглядаються основні засади формування громадянського суспільства в Україні, аналізується взаємодія державної влади з інститутами громадянського суспільства. Досліджуються процеси перетворення неформальних інституцій в офіційні організації, що дає змогу державі більш ефективно комунікувати з суспільством. Висвітлюються основні шляхи побудови української моделі взаємодії громадянського суспільства і держави. Продемонстрована побудова громадянського суспільства, яка потребує перегляду підходів та участі держави у цих процесах. Визначені шляхи формування якісно нової та ефективної системи комунікаційних механізмів. Проаналізована державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства більш системного й послідовного характеру, що також характеризує діяльність українського законодавця, спрямовану на створення необхідних умов для вільної самореалізації громадян і самоврядних громадських об'єднань, встановлення відкритих, партнерських відносин між ними та органами влади.

In the article the basic principles of formation of civil society in Ukraine are considered and the interaction of government with the institutions of civil society is analyzed. Processes of transformation of informal institutions into official organizations, which enables the state to communicate with society more effectively, are investigated.

The main ways of building the Ukrainian model of interaction between the civil society and the state are considered. The civil society building that requires rethinking of approaches and state involvement in these processes is demonstrated. The ways of formation of a qualitatively new and effective system of communication mechanisms are determined. The state policy of promoting the civil society development in a more systematic and consistent manner is analyzed. It also characterizes the activity of the Ukrainian legislator aimed at creating the necessary conditions for free self-realization of citizens and self-governing public associations, establishment of open partnership relations between them and authorities: enhancing the political culture of the

population; disseminating knowledge about civil society and the organizations representing it; popularization of civil society structures among young people, highlighting the positive aspects of their activities; creating new opportunities for citizen participation in the management of public affairs; intensification of the process of divestiture of all spheres of public life, formation of civil society institutions (charitable foundations, consumer societies, interest clubs, societies, associations, etc.); development of various forms of social self-government and amateur activity; improving the financial viability of the third sector organizations; developing effective mechanisms for cooperation between civil society organizations and government bodies, etc. A comparative analysis of the views of modern researchers on the problem of becoming the civil society is conducted and some recommendations have been developed to improve results for the effectiveness of the civil society institutions.

Ключові слова: *інститути громадянського суспільства; соціальний контроль; громадські організації; соціальні комунікації; механізми державного управління.*

Key words: *institutes of civil society, social control; public organizations; social communications; mechanisms of public administration.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день одним із головних напрямів розвитку України є активна взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства. В цьому процесі актуальним є контроль з боку громадян за виконанням державними органами своїх обов'язків перед народом, виключення зловживань владою, захист прав та свобод людини та громадянина, узгодженість суспільних та державних інтересів.

В сучасних умовах роль та значення соціального контролю над державною владою багаторазово зростають у зв'язку з потребами модернізації державного управління, боротьби з корупцією, підвищення якості реалізації державних функцій та надання державних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки функціонування громадянського суспільства, дослідження сучасного стану українського соціуму, його проблем та шляхів їх розв'язання на засадах європейської демократії сконцентрувало увагу таких вчених, як: В. Яблонський, Б. Андресюк, Ю. Барков, В. Цвих, М. Бунік, О. Власюк.

Мета і завдання статті. Визначення особливостей процесів взаємозв'язку інститутів громадянського суспільства із державною владою, з'ясування сутності інститутів громадянського суспільства задля розуміння їх ефективного існування. Фіксування уваги на актуальних питаннях управління та функціонування громадянського суспільства та основних принципів його функціонування, що дозволить чітко з'ясувати недосконалість та робити кроки задля поліпшення результатів.

Виклад основного матеріалу. Термін «громадянський» походить від давньогрецького «polites» і латинського «civilis». Саме у Давній Греції поняття суспільства, громади і держави практично повністю співпадали: громадянські права надавало місто-держава, а бути вигнаним з рідного міста означало втратити свою ідентичність. У тодішніх невеликих містах-державах громадянин мав реальну можливість прямо впливати на прийняття загальнодержавних, а отже й загальносуспільних рішень. Держава є, за висловом Аристотеля, «politike koinonia» – спільна політика.

Одним із перших поняття «соціальний контроль» вжив Г.Тард. Згідно з його трактуванням, ключова роль в політичній соціалізації особистості належить соціальному контролю, який виконує спеціалізовані функції в суспільстві з розвитку загально-соціальних норм, які, в свою чергу, й створюють суспільну базу влади.

Власне кажучи, суспільство складається з громадян, тому тотожним буде поняття «громадянський контроль». На нашу думку, слід розглянути «соціальний контроль» та «громадянський контроль» як синоніми.

До суб'єктів громадянського (соціального) контролю відносяться неурядові об'єднання та окремі індивіди, що виявляють громадянську активність та свідомість. Також до суб'єктів громадянського контролю можна віднести органи місцевого самоврядування, які в ідеалі повинні бути не продовженням державної влади, а посередником між громадянським суспільством та цією владою. Сприяння громадянському контролю і в цілому розвитку громадянського суспільства повинно увійти до переліку функцій місцевих органів влади.

Означимо основні принципи здійснення соціального контролю над владою:

- незалежність влади;
- справедливість;
- повнота;
- доступність;
- об'єктивність;

- доказовість;
- відкритість;
- публічність;
- динамічність.

Зацікавленість до проблеми громадського контролю над владою виявляли ще давні мислителі. Так, китайський філософ Конфуцій, незважаючи на те, що жив в державі з жорсткою централізацією і сам дотримувався централістських позицій, стверджував, що, якою б сильною не була держава, вона не зможе проіснувати довго без довіри народу.

Давньогрецький філософ Платон, розвиваючи ідею божественно-об'єктивного формування громадських законів, проте підкреслював важливість громадських інститутів контролю та впорядкованості стосунків в суспільстві.

Вперше згадку про громадянське суспільство можна знайти в працях Аристотеля, який стверджував, що перед тим, як визначити, що є держава, необхідно з'ясувати поняття «громадянин», бо держава є ні що інше, як сукупність громадян, громадянське суспільство.

В XVII ст. велика увага приділялась розробці проблем громадянського суспільства, адже вони аналізувались в працях Г.Гроція, Д.Гоббса, Ф. Локка. У XVIII ст. вагомий внесок у розвиток теорії громадянського суспільства внесли Ж.Ж. Руссо, Ш.Л. Монтеск'є, В.Гумбольдт, Д. Вико та інші мислителі. У XIX ст. питання взаємозв'язку держави й громадянського суспільства досліджував Гегель, який прийшов до висновку, що громадянське суспільство представляє особливу стадію в діалектичному русі від сім'ї до держави і було пов'язано з процесом зміцнення демократичних цінностей, принципів і інститутів.

Вітчизняне законодавство визначає сприяння розвитку громадянського суспільства (відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р.) одним з основних принципів внутрішньої політики Української держави, гарантом розвитку демократії. Тож, головним завданням держави має стати забезпечення сприятливого політико-правового середовища для інституціонального розвитку громадянського суспільства, активного залучення його інститутів до публічної політики, процесів вироблення та ухвалення важливих суспільних рішень, формування і реалізації державної та місцевої політики.

На наш погляд, сучасний етап розвитку громадянського суспільства в Україні – розвиток та будівництво суспільства соціальної справедливості (одним із компонентів цього процесу є затвердження справедливого судочинства), вкорінення загальнолюдських ідеалів і моральних цінностей – необхідних передумов повноцінного процесу державотворення та сучасних демократичних змін, утвердження України як сильної і демократичної держави. Втім, процес формування справедливого суспільства в Україні, безумовно, має довготривалий характер. Згідно трактувань І. Белебехи, ця проблема (так само, як і проблема «справедливої державності») «не зійдуть з порядку денного до тих пір, поки людство таки знайде вихід з облудної системи поневолення тих, хто творить матеріальні блага для усіх, а користується ними мала частина людства» [1].

Безперечно, головною складовою громадянського суспільства є його автономія, що складається із самостійності різних сфер і асоціацій підприємств, профспілок, університетів, науки, преси, об'єднань представників окремих професій та інших різноманітних спільнот. Держава відносно цих організацій та інститутів повинна встановлювати загальні межі закону, який би регулював правила гри, що не загрожуватимуть правам і свободам громадян. Мережі громадянських асоціацій, організацій та інтересів формують у громадян навички співробітництва, солідарності, колективізму, сприяють артикуляції та агрегації соціальних інтересів, роблять певний внесок у розвиток співробітництва у суспільстві.

Громадянське суспільство в сучасному його розумінні являє собою необхідний і раціональний спосіб співіснування людей, заснований на розумі, свободі, праві та демократії. Розглядати його можна також як суспільство, в якому існують розвинуті економічні, культурні, правові, політичні відносини між складовими його індивідами, що не опосередковані державою. В такому суспільстві існує широка сфера суспільних відносин, в якій активно діють масові рухи, партії, угруповання за інтересами, переконаннями, а також за іншими ознаками. Розвинуте громадянське суспільство має таку ступінь незалежності і автономії від держави, яка гарантує безпеку особистості від зловживань, які пов'язані з недобросовісним використанням державної влади. Це товариство домагається демократизації влади держави за рахунок її передачі органам самоврядування, взаємодії більшості і меншості на основі узгодження позицій державних та громадських інститутів [3, с.234; 9].

Враховуючи світовий досвід, зробимо висновок, що, чим більше буде знайдено «точок доступу» у взаємовідносинах держави, соціального управління і цивільних структур, в тому числі консультаційних інститутів, тим ефективніше буде розширюватися практика створення нових, більш досконалих каналів включення груп інтересів в управління суспільними процесами [8, с. 58].

Для запровадження ефективної взаємодії держави із суспільством вдосконалюються інститути громадянського суспільства. Таким чином поняття «інституціоналізація громадянського суспільства» пов'язують з процесом перетворення будь-якого явища чи руху неформальних інституцій на організовану установу; з упорядкованим процесом із певною структурою відносин, ієрархією влади, дисципліною, правилами поведінки; установленням будь-яких нових суспільних інститутів; із процесом, а також із результатом процесу, в якому політичне (соціальне) явище стає упорядкованим, стандартизується за допомогою норм. Оскільки, чим складніше і різноманітніше суспільство, тим більша його потреба у сильних політичних інститутах, які мають здатність згуртувати громадян, що мають найширший спектр інтересів, в

асоціативні устрої, а також зібрати їх саме із суспільною, а не індивідуальною специфічною метою. Тобто, тут ми маємо на увазі риси самоорганізації як базового процесу інституціоналізації громадянського суспільства [4, с. 61].

У найзагальнішому вигляді під інституціоналізацією слід розуміти процес утворення, закладення і розвитку будь-яких нових державних та суспільних інституцій як усталених форм організації діяльності людини. Інституціоналізація – активний процес вироблення і закріплення соціальних норм, правил, статусів, ролей і перетворення їх на систему, що спроможна діяти заради задоволення громадянських потреб. На нашу думку, саме таке тлумачення яскраво відображає процес інституціоналізації: заміна спонтанної чи експериментальної поведінки на передбачувану поведінку, яка прораховується, моделюється і регулюється. Нині для України особливо важливе не тільки питання, яким має бути громадянське суспільство, а й що необхідно для його інституціоналізації [5, с. 28].

Під інституціями будемо розглядати способи, норми та правила, за якими суб'єкти взаємодіють один з одним, узгоджують різноспрямовані інтереси, здійснюють спільну діяльність. Характерними ознаками будь-якої інституції виступають її функціональність, а також залежність від якості функціонуючих у ній демократичних сил і структур. Саме з потреб індивідів формується громадянське суспільство через об'єднання та організації захисту власних інтересів від вторгнення держави, ринкової економіки, мафіозних структур, тіньової економіки, церкви та інших складових соціальної системи [7, с.85].

Тому громадянське суспільство в ідеалі слід розглядати як певний і необхідний тип комунікаційного процесу між державою і громадянином. Утопічною є модель взаємовідносин держави і громадянського суспільства, коли уряд обмежений у своїх діях до тієї міри, щоб громадянське суспільство було спроможне самостійно реалізовувати свої світоглядні орієнтири та функціонування приватних інтересів громадян (звісно, якщо ця діяльність суперечить закону). Це означає, що правовий сектор пильнує необхідну свободу громадян від втручання держави, а держава, навзаєм, не порушує встановлені нею правові норми. Без сумнівів, влада держави має бути достатньо ефективною і компетентною, щоб гарантувати організаціям і громадянам їхні права і свободи, а також участь у реалізації своїх інтересів у приватній сфері.

Світовий досвід довів, що реформи, пов'язані з оптимальною децентралізацією публічної влади і демократизацією суспільства, беззаперечно потребують глибокого урахування багатьох важливих чинників:

- особливості соціально-класової структури суспільства;
- стан громадянського суспільства;
- рівень економічного розвитку країни;
- надбання політичної культури;
- легітимність влади.

Це надає можливість уникнути в процесі демократизації суспільства і децентралізації влади появи формальних псевдо-демократій, підвищити рівень політичної безпеки країни, суспільства та людини [1].

Для більш детального аналізу принципів розвитку громадянського суспільства, розглянемо організації, асоціації та рухи, що створюються задля розв'язання суспільних проблем. Такі рухи виникають завдяки неформальній колективній ініціативі та неформальним зв'язкам. Згодом, здобувши потрібний досвід діяльності і визначивши свою організаційну структуру, вони набувають формального характеру, створюючи передумови для подальшого розвитку громадянського суспільства. До того ж, наголосимо, що для співвідношення особистого і суспільного у громадянському суспільстві має бути оптимально врівноваженим.

За останні три роки спостерігається зростання кількості громадських організацій, їхня діяльність спрямована на вирішення різноманітних суспільних проблем, захист інтересів різних суспільних груп [2, с. 32].

Нині активно розвиваються волонтерський рух, громадські ініціативи навколо комплексної підтримки реформ, протидії корупції, допомоги армії та вимушеним переселенцям з тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму. Сучасні заклики до розвитку та безпеки України викликають симетричні громадські ініціативи, призначені змінити ситуацію на принципах відкритої комунікації, діалогу та відповідального лідерства. Водночас важливим компонентом розвитку громадянського суспільства є необхідність розвитку співпраці, партнерства між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами громадянського суспільства (далі - ОГС), які б слугували розв'язанню суспільно важливих проблем, розробці та втіленню сукупності реформ, дієвому нагляду за діями влади. Тим більш актуальним є зв'язок ОГС із різними прошарками громадян [8, с. 42].

Враховуючи розвиток подій після перемоги Революції Гідності, а саме: анексія Криму, агресія Росії та її сателітів на Донбасі, при повній неспроможності української армії, суттєво активізували громадянське суспільство. Вочевидь, якби не раптова мобілізація громадськості, не волонтерський рух і добровольці на фронті, збирання коштів для армії, Україні навряд чи вдалось би відстояти свою незалежність.

На жаль, соціологічні опитування констатують, що громадяни, втрапивши довіру до державних інституцій, доручають втілення важливих суспільних реформ громадським організаціям, особливо волонтерам, що мають у суспільстві високий рівень довіри, причому рівень довіри до волонтерів навіть перевищує рівень довіри до церкви.

Крім того, частка громадян, яка долучена до громадської діяльності чи після підйому громадської активності під час подій Революції Гідності, практично не зросла. Громадська активність тримається на напруженій діяльності громадських активістів, які витрачають на громадську роботу та загальні потреби весь вільний час. Отже, основною проблемою є неготовність громадян до соціальної активності. В той же час вони

впевнені, що влада повинна всіляко сприяти розвитку громадянського суспільства – так вважають 76% громадян. Не погоджується з цим лише 7,5 % (решта 16 % опитаних громадян своєї позиції не визначили).

Таблиця 1.

Відповіді учасників опитування на запитання анкети:
«Чи є Ви є членом якихось громадських організацій, об'єднань, партій?»

Варіант відповіді *	Травень 2013 р., %	Травень 2018 р., %
Громадська організація	4,2	5,2
Політична партія	3,2	1,2
Релігійне об'єднання, община	2,8	2,8
Профспілка	4,6	3,6
Наукове, освітнє об'єднання	0,9	0,9
Творча спілка	1,1	1,7
Інше	0,7	0,4
Ні, я не є членом жодного з громадських об'єднань	85,5	86,66

Джерело: *Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андриченко Т. В., Бекешикіна І. Е. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – 128 с.*

Також приведемо суспільну думку щодо того, в якій же формі держава повинна забезпечувати розвиток громадянського суспільства: 48 % громадян вважають доцільним надання фінансової підтримки у вигляді грантів, які розподіляються на конкурсній основі, а ще 48 % опитаних називають вчасне реагування на звернення, урахування їхніх пропозицій під час прийняття законів та рішень.

Інститути та організації громадянського суспільства долучаються до формування й реалізації державної політики, демонструють (спроможність) у відстоюванні невід'ємних прав громадян України на свободу та гідне життя. Громадські експерти пов'язують повільне зростання різних типів громадських об'єднань із наростанням розчарування та депресивних настроїв у суспільстві, відсутністю реальної підтримки розвитку інститутів громадянського суспільства з боку держави та місцевої влади. Водночас таку ситуацію можна пояснити формальним характером існування певної частини офіційно зареєстрованих громадських об'єднань, відсутністю реальної роботи із залучення до їхньої діяльності пересічних громадян, що підтверджують результати соціологічних досліджень: станом на травень 2018 р. 87 % опитаних громадян вказали на те, що вони не залучені до активної громадської діяльності; 85,3 % – не є членами жодного із громадських об'єднань [2, с. 18].

У вищезазначеному контексті не можна оминати увагою й інші тенденції: створення на місцевому рівні асоціацій ОСББ і житлово-будівельних кооперативів (ЖБК) (із подальшим набуттям ними статусу юридичної особи), громадських формувань «Комунальна варта» (громадських спілок, які опікуватимуться справами будинків ОСББ і ЖБК, допомагаючи у вирішенні поточних питань та захищаючи інтереси їхніх мешканців). Функції громадянського суспільства виконуються його структурними елементами - добровільними цивільними об'єднаннями. Саме в такого роду об'єднаннях «визріває» громадянська активна особистість.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Громадянське суспільство – це законодавчий етап, вища форма самореалізації індивідів. Відносини, що характеризують громадянське суспільство у процесі його інституціоналізації, починають нести в собі певні вимоги, нормативні моделі поведінки громадян, посадових осіб, державних органів та загалом держави згідно з ідеалами демократії, справедливості і свободи. Дотримання цих ідеалів з боку держави є запорукою того, що закон у такому суспільстві набуває правового характеру.

Більш активна співпраця громадян з органами місцевого самоврядування, які в найближчий час стануть посередниками між громадянським суспільством та державною владою, провідниками ідей громадськості. Представники органів місцевого самоврядування можуть чинити суттєвий тиск на державу. Взаємодія між державною владою та місцевим самоврядуванням повинна прийняти форму взаємного контролю та взаємної відповідальності.

Отже, потрібно чесно визнати, що серед безлічі факторів, що стоять на заваді утвердження в Україні громадянського суспільства (економічного, соціокультурного, релігійного та іншого характеру), особливо превалюють фактори, пов'язані з нашаруваннями минулого, онтологічними засадами, соціокультурними традиціями і звичаями українського етносу, довготривалим перебуванням населення України у стані «негромадянського», традиційного суспільства, яке характеризує общинна форма людського співіснування, сильна влада авторитету, що склався всередині общини, корпоративна етика, що співвідноситься з клановою та родовою мораллю.

Одним із головних критеріїв перспективності цього процесу в сучасній Україні вважаємо набуття державною політикою сприяння розвитку громадянського суспільства більш системного й послідовного характеру, що також характеризує діяльність українського законодавця, спрямовану на створення необхідних умов для вільної

самореалізації громадян і самоврядних громадських об'єднань, встановлення відкритих, партнерських відносин між ними та органами влади, а саме: підвищення політичної культури населення; поширення знань про громадянське суспільство та організації, що його представляють; популяризація структур громадянського суспільства серед молоді, висвітлення позитивних сторін їх діяльності; створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування інститутів громадянського суспільства (благодійні фонди, споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо); розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності; підвищення рівня фінансової життєздатності організацій третього сектора; розробку дієвих механізмів співпраці організацій громадянського суспільства і державних органів.

Отже, побудова громадянського суспільства потребує перегляду підходів та участі держави у цих процесах, зокрема шляхом формування якісно нової та ефективної системи комунікаційних механізмів. В основі таких механізмів повинна лежати довіра до держави. Саме комунікативні механізми як ефективний інструмент взаємозв'язку влади й суспільства потребує розглядати й досліджувати у наступних працях.

Література.

1. Виноградова Н. Захист основних політичних прав і свобод людини і громадянина в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні // Публічне адміністрування: теорія та практика: Електронний збірник наукових праць. – 2015. – № 1 (13) [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2015-01%2813%29/index.html>. Електронне фахове видання.
2. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андріюченко Т. В., Бекешкіна І. Е. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко , В. М. Яблонського. – К. : НІСД, 2018. – 128 с.
3. Зимогляд В. Я. Інституціоналізація громадянського суспільства в Україні як політична проблема / В. Я. Зимогляд // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. - Х. : Право, 2012. - 2012. №1(11). - С. 234-242.
4. Крицкалюк Н.І. Інституалізація громадянського суспільства як основний критерій демократичного розвитку / Н.І. Крицкалюк // Вісник КНУТШ. Філософія. Політологія, 2014. – Вип. 1(115). – С. 61–64.
5. Михненко А. М. Інституалізація суспільного розвитку : навч. посіб. / А. М. Михненко, Е. М. Макаренко, Н. Г. Макаренко. - К. : НАДУ, 2011. - 292 с
6. Переходов В.А. Социальный контроль над государственной властью: за и против // Известия Саратов. ун-та. Новая сер. Сер.: Социология. Политология. 2013. Т. 13, № 2. С. 31-36.
7. Івашина С.Ю. Соціалізація економіки як тенденція суспільного розвитку: монографія. – Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2017. – 252с.
8. Літовченко Б.В. Гуманізація менеджменту у глобальному середовищі: монографія / Б.В. Літовченко. – Дніпро: ЛІРА, 2017. – 268 с.
9. <http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/naukovi-vidannya/analitichni-dopovidi/gromadyanske-suspilstvo-ukraini-suchasni>

References.

1. Vynogradova, N. (2015), "Protection of Fundamental Political Rights and Freedoms of Man and Citizen in the Conditions of Civil Society Development in Ukraine", *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka: Elektronnyi zbirnyk naukovykh prats*, vol. 1 (13), [Online], available at: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2015-01%2813%29/index.html> (Accessed 14 March 2020).
2. Yablonskyi, V. M. Andriuchenko, T. V. Bekeshkina, I. E. and others (2018), *Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasni praktyky ta vyklyky rozvytku: analit. dopovid* [Civil Society of Ukraine: Current Practices and Challenges of Development: An Analytical Report], NISD, Kyiv, Ukraine, P. 128.
3. Zymohliad, V. Ya. (2012), "Institutionalization of Civil Society in Ukraine as a Political Problem", *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologhiia: zb. nauk. pr.*, vol. 1(11), pp. 234-242.
4. Krytskaliuk, N.I. (2014), "Institutionalization of Civil Society as a Main Criterion for Democratic Development", *Visnyk KNUtSh. Filosofiia. Politolohiia*, vol. 1(115), pp. 61–64.
5. Mykhnenko, A. M. Makarenko, E. M. and Makarenko, N. H. (2011), *Instytualizatsiia suspilnoho rozvytku* [The Institutionalization of Social Development], NADU, Kyiv, Ukraine, P. 292.
6. Perehodov, V.A. (2013), "Social control over state power: pros and cons", *Izvestija Saratov. un-ta. Novaja ser. Ser.: Sociologija. Politologija*, vol. 13, issue 2, pp. 31-36.
7. Ivashyna, S.Yu. (2017), *Sotsializatsiia ekonomiky yak tendentsiia suspilnoho rozvytku: monohrafiia* [Socialization of the economy as a tendency of social development], Universytet mytnoi spravy ta finansiv, Dnipro, Ukraine, P. 252.
8. Litovchenko, B.V. (2017), *Humanizatsiia menedzhmentu u hlobalnomu seredovyshchi: monohrafiia* [The humanization of management in a global environment], LIRA, Dnipro, Ukraine, P. 268.
9. <http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/naukovi-vidannya/analitichni-dopovidi/gromadyanske-suspilstvo-ukraini-suchasni>

Стаття надійшла до редакції 31.03.2020 р.